

Tekenning Albert Hahn

EEN DOMINEE DIE NOOIT VOORBIJGAAT

Abraham Kuiper. De jonge Kuiper (1837-1867)
door G. Puchinger
270 blz., Wever 1987, f 37,50
ISBN 90 6135 439 0

Abraham Kuiper. Zijn volksdeel, zijn invloed
onder redactie van C. Augustijn, J.H. Prins en H.E.S. Woldring
263 blz., geill., Meinema 1987, f 25,00
ISBN 90 211 3523 X

Dr. Abraham Kuiper en de Vrije Universiteit
door J. Stellingwerff
365 blz., geill., Kok 1987, f 39,50
ISBN 90 242 4234 X

Geboekt in eigen huis. Werken van Abraham Kuiper aanwezig in de bibliotheek van de Vrije Universiteit
Een essay van J. Stellingwerff. Twee reeds van A. Kuiper
172 blz., VU-uitgeverij 1987, f 32,50
ISBN 90 6256 563 8

Jules Prast

Het is 29 oktober 1917, de Eerste Wereldoorlog is zijn vierde jaar ingegaan. Mistroostig noemt de schrijver Frederik van Eeden in zijn dagboek: "Stil, regenachtig weer. Een slechte dag. Abram Kuiper wordt gehuldigd. Ook dit is een tijdelijke triomf van het kwade. Die man verdient geen hulde, omdat zijn gans leven één eerocht, heerszucht en onoprechtheid is geweest. Geen wonder dat hij nu aan Duitse zijde staat."

Bittere woorden ter gelegenheid van de tachtigste verjaardag van Abraham Kuiper (1837-1920), de man die op dat moment bijna een halve eeuw lang als een soort gereformeerde paus het emancipatiestreven van het orthodox calvinistische volksdeel gestalte had gegeven. Gebruikmakend van de mogelijkheden die het liberale staatsbestel sinds de grondwetsherziening van 1848 bood, had hij de dominante positie van het liberalisme gebroken. Door zijn toedoen waren de 'kleine luyden', het eenvoudige gereformeerde kerkvolk, gemobiliseerd en in aparte instellingen bijeengebracht. Daarmee had hij onbewust het startschot voor de verzuiling gegeven.

Vanaf het begin van zijn carrière als dorpspredikant had Kuiper zich behalve van de kerkpraak ook van het gedrukte woord bediend. Via het weekblad *De Heraut* en het dagblad *De Standaard*, waarvan hij hoofdredacteur was, had hij gelovigen uit het hele land betrokken bij zijn kruistocht tegen de zondige machten, in de samenleving. Hij had gezorgd dat er christelijke opleidingsinstellingen voor hen kwamen, van de School-met-den-Bijbel tot een eigen Vrije Universiteit, waar hij professor was geworden. Als leider van de Anti-Revolutionaire Partij (ARP) en later als minister-president was hij opgekomen voor de gelijkberechtiging van dit bijzondere onderwijs. En hij had zijn achterban weggevoerd van het hervormde naar het nieuwe, gereformeerde kerkverband. Het kan ook niet verbazen dat Kuiper altijd een omstreden persoonlijkheid is geweest, hoewel niemand zijn charisma ooit heeft betwist. Onder zijn geestverwante tijdgenoten, die hem vaak beschouwden als de hant van God gegeven leider, werd de kritiek op zijn optreden meestal overstemd door uitingen van bewondering en ontzag. Waar mogelijk droeg

hij graag bij tot de cultus rondom zijn persoon. Zo heeft onder zijn erfenamen in de gereformeerde wereld een beeld van zijn leven kunnen groeien, dat hier en daar trekjes van legendevorming vertoont. In de stroom van herdenkingsliteratuur rond Kuipers honderdvijftigste geboortedag wordt met deze traditie gebroken, zij het soms een beetje onwettig en niet overal even overtuigend. Nu blijkt bijvoorbeeld in de bundel *Abraham Kuiper. Zijn volksdeel, zijn invloed* dat Kuiper een rasintrigant was, die als voorzitter van de ARP zijn eigen Tweede-Kamerleden dwarsboomde en dus de ontwikkeling van zijn partij remde, alleen om zijn politieke lijn door te drukken. Of dat Kuipers theologische en filosofische ideeën niet in alle opzichten een samenhangend geheel vormen. Of dat de bemide dominee, die menigene veraste met zijn innemende hartelijkheid, thuis als een tiran over vrouw en kinderen kon heersen. Kortom, dat Kuiper behept was met tal van tekortkomingen die laten zien waarin een groot man klein kan zijn.

RAADELKARAKTER

Veel van deze wetenswaardigheden zijn niet nieuw, maar door ze uitdrukkelijk in het totaalbeeld op te nemen, kan onze tijd Kuiper verstaan zoals zij ook anderen wil verstaan, niet als heilige, maar als mens van vlees en bloed. Zo raken zijn volgelingen maar niet uitgepraat over hun grote voorbeeld en bevestigd Kuiper nog eens zijn reputatie als een dominee die nooit voorbij gaat. Dat het één kan samengaan met het ander, bewijst ook het boek dat de gereformeerde historicus G. Puchinger over de jonge Kuiper heeft geschreven. Kuiper blijft de held, maar dit staat een kritische vorm van geschiedschrijving niet in de weg. Door zich diepgaand te bezinnen op Kuipers 'raadelkarakter' heeft Puchinger dit boek een deugdelijke eenheid van compositie weten te verschaffen. Die is wel gewenst, want deze 'vertelbiografie' naar angelsaksisch model laat de hoofdpersoon zelf vaak bladzijden achteraan aan het woord.

Maar Puchinger, die eerder als een moderne Herodotus in tientallen gebundelde vraaggesprekken het relaas van zijn tijdgenoten heeft vastgelegd, deelt met zijn illustere voorganger de gave om de lezer ondanks een breedvoerige verhaaltant niet onnodig te vermoeien. Hij prikkelt diens verbeelding veeleer door in de verbindende teksten voorbeelden uit de Nederlandse letteren te gebruiken om licht te brengen in de subtiliteit van menselijke verhoudingen. Zo vertoont de geschiedschrijving zich weer eens in haar ware, muzische gedaante.

DWINGELAND

In zijn boek laat Puchinger zien hoe Kuipers publieke verschijning wortelt in zijn intieme levensgeschiedenis. Deze kunnen wij volgen aan de hand van de briefwisseling die Kuiper als Leids theologiestudent onderhield met zijn toekomstige echtgenote, Jo Schaay (1842-1899). In 1858 verloofde hij zich met haar, de dochter van een Rotterdamse effectenkoopman. Volgens de overlevering was zij bij hun eerste kennismaking een 'nog geheel ongelovig, werelds meisje', dat door Kuiper op het rechtzinnig

gereformeerde spoor moest worden gezet. Puchinger rekt echter af met deze 'mythe'. De minnebrieven van Jo Schaay aan haar Bram maken duidelijk dat zij geloofde met de volheid des harten. Juist daarom was zij zo belangrijk voor de geestelijke ontwikkeling van haar intellectueel ingestelde verloofde.

Tijdens zijn studie stond Kuiper namelijk nog midden in de 'moderne' richting binnen de hervormde theologie, die geloof en wetenschap met elkaar trachtte te verzoenen. Hij zag op tegen het domineesambt in een kleine plattelandsgemeente, waar de primaire geloofsbeleving van het gereformeerde kerkvolk hem zou beuuen. Zijn bekering tot het orthodoxe calvinisme kwam pas later, maar is in zekere zin voorbereid door zijn omgang met Jo Schaay. In zijn studiejaar vertegenwoordigde zij voor hem de religieuze beleving van de 'kleine luyden'. Door haar volstrekte natuurlijkheid en openhartigheid dwong zij hem, zegt Puchinger, zo simpel en direct mogelijk te spreken en te schrijven over zijn geloof en inzichten. In dit opzicht is "Kuiper niet haar leermeester, maar is zij onbewust zijn grote leermeester geweest".

Aan de andere kant leert de verlovingscorrespondentie de jonge Kuiper kennen als een radicale dwingeland, die zijn aanstaande vrouw niet aflatend maande om met hem in de pas te lopen. "We kennen onze taak," schreef hij haar in 1859, "jij moet mij verzachten en verfijnen, mijn hart openen voor wat je eigen hart je als goed doet kennen; ik moet doen wat in me is om je voordeel te laten trekken van mijn meerdere verstandelijke ontwikkeling."

Aan die verstandelijke ontwikkeling werd door Kuiper veel ondergeschikt gemaakt. De plicht ging voor het meisje. Om zijn academische ambities waar te kunnen maken, legde 'de grote plannenmaker en tijdsindelaar' zichzelf een strakke discipline op. Van zijn verloofde verwachtte hij hetzelfde. Hij dicteerde wanneer, hoeveel en waarover er tussen de beide geliefden diende te worden geschreven. Vond hij dat het zijn Jo, die aan het begin van de vijfjarige verlovingsstijd nog maar zestien was, aan algemene ontwikkeling ontbrak? Dan werkte hij in zijn brieven stelselmatig een studieplan voor haar uit en hield hij nauwgezet bij of zij de verlangde nadering maakte.

Voor zover haar huishoudelijke taken in huize Schaay dat toelieten, plooide Jo zich meestal wel naar Kuipers grillen. Maar zij nam niet alles van hem. "Is me dat nare jongen nu een brief schrijven. Want 't is nu ook maar enkel voor die plechtigheid van de bediening dat je overkomt en ik had gedacht dat 't een beetje voor mij ook zou wezen", antwoordde ze kribbig aan Kuiper op diens bericht dat hij na hun eerste gezamenlijke avondmaalsviering meteen weer naar zijn studeerkamer had te vertrekken.

Een leven lang zou het voor haar niet anders zijn, merkt Puchinger op. Kuipers roeping ging altijd voor. Een enkele vriend maande hem wel eens zijn vrouw te ontzien. Maar Kuiper schermde haar af van de buitenwereld. Ook al maakte zijn echtgenote zijn optreden in de openbaarheid in belangrijke mate mogelijk. Kuiper heeft over haar rol stelselmatig een schaduw laten vallen. Alleen de geschiedschrijving kan de balans nog recht trekken. Terwijl Puchingers levensschets van

de jonge Kuiper een halt houdt bij het jaar 1867, bestrijkt oud-vu-bibliothecaris J. Stellingwerff in zijn boek *Dr. Abraham Kuiper en de Vrije Universiteit* de periode tot 1905. Evenals Puchingers biografie vormt het boek van Stellingwerff het eerste deel van een reeks. 'Abraham de Geweldige', zoals de karikaturist Albert Hahn Kuiper typeerde, laat zich niet in één deeltje wringen. Weliswaar beoogt Stellingwerff een universiteitsgeschiedenis te schrijven, maar Kuiper treedt in de eerste vijftig jaar na de oprichting van 'zijn' vu in 1880 dusdanig op de voorgrond dat een afzonderlijke band nodig is om zijn optreden uit te tekenen.

Opmerkelijk is dat ook Stellingwerff een doorkijkje wil bieden in het zieleleven van Kuiper. Evenals Puchinger wijst Stellingwerff op Kuipers mystieke waardering voor de vrouw, die doorklinkt in zijn ideaal van de kerk als moederkerk. Maar Stellingwerff vestigt eveneens de aandacht op de sterke vaderschapsrelatie tussen Kuiper en mr. G. Groen van Prinsterer (1801-1876), zijn voorganger als leider van de antirevolutionairen.

Groen was even oud als Kuipers vader, een hervormd predikant, met wie de zoon het overigens niet goed kon vinden. Stellingwerff schetst het beeld van een Kuiper die de autoriteit voor zijn handelen buiten zichzelf zocht. Dat motief zou dan in de eerste plaats zijn organische moederkerkideaal verklaren. De botsing van dit ideaal met de praktijk van de Hervormde Kerk zou Kuipers agressie tegen dit instituut vervolgens onbewust hebben aangewakkerd, al geruime tijd vóór hij hier openlijk uit te voeten kan. Toen het eenmaal op daden aankwam wilde Kuiper zeker weten dat zijn handelen in overeenstemming was met Gods raad.

IETS MERKWAARDIGS

"Op een beslissend punt moest zijn geestelijke vader een teken produceren namens zijn hemelse Vader", schrijft Stellingwerff. En dus zocht Kuiper, die zich vóór een krachtig publiek optreden altijd onzeker voelde, steun bij Groen als vaderfiguur. Hoe interessant ook, het probleem van psychologische interpretaties van dit soort is dat zij enigszins speculatief blijven zolang zij slechts op oppervlakkige analogieën berusten. Stellingwerff lijkt zich in zijn boek te hebben vertild aan de veelheid van perspectieven die hij in zijn relaas wil betrekken. Hij volgt de geschiedenis van de vu, maar herziert terloops ook even de biografie van Kuiper. De ene keer krijgt de lezer tussendoor een psychologische uiteenzetting voorgeschoteld, de andere keer wandelt de auteur met zevenmijlslaarzen door Kuipers theologische en wijsgerige ontwikkelingsgang heen. Het boek van Stellingwerff maakt met zijn overmaat aan korte alinea's dan ook een rommelige indruk. Door de snelle opeenvolging van geponereerde inzichten en de veelvuldige herhaling van eerder gedane constatering heeft het bovendien helaas een sterk belerend toon gekregen.

Dit alles neemt echter niet weg dat Stellingwerff op een aantal punten een belangrijke bijdrage levert aan een goed begrip van Kuiper en de vu. Hij schetst hoe deze universiteit

COMPUTERS OP PAPIER

Robert van der Zwan

Zo'n drie, vier jaar geleden schilderden de computerfabrikanten nog graag het beeld van een papierloze maatschappij. Een bekende advertentie uit die tijd toonde een diskette tegen de achtergrond van een lompe archiefkast. De suggestie was duidelijk: ordeners zijn niet meer nodig, debiteuren en crediteuren passen op een enkel schijfje.

Uitgevers van computerboeken begrijpen wel waarom de fabrikanten hun droombeeld inmiddels niet meer uitdragen. Lijfjige handleidingen en het onverminderde gebruik van de printer stroken al niet met de voorstelling. En de nieuwste computerboeken die deze uitgeverijen op de markt brengen, zijn in feite niets anders dan gebruiksaanwijzingen voor een PC of (vaker) een PC-programma. In het papierloze tijdperk zouden ze overbodig moeten zijn, maar de verkoopcijfers van deze kloekke paperbackbacks wijzen anders uit. Van de 40 miljoen Nederlandse gulden die globaal per jaar worden uitgegeven aan computerboeken (inclusief hobby- en studieboeken) gaat op dit moment minstens 35 tot 40 procent naar het 'pc-boek'. Volgens Bob Passat van de gespecialiseerde computerboekwinkel en -groothandel Computercollectief uit Amsterdam zit het genre duidelijk in de lift. "De PC-boekenmarkt groeit enorm, dit jaar met zo'n 100 procent; en nog niet iedereen heeft een PC in huis." Het Computercollectief, dat nauwelijks studieboeken verkoopt, heeft met ruim 1500 titels het ruimste assortiment aan voorradige computerboeken in Nederland.

Frans Wolfkamp, uitgever van computerboeken en eigenaar van een computerboekwinkel (eveneens in Amsterdam), situeert de opkomst van het PC-boek in de zomer van 1986. "Plotseling was het gebeurd met de hobbymarkt. Vanaf dat moment zijn wij onze uitgeverij- en verkoopactiviteiten geheel gaan richten op boeken over PC-gebruik, meestal boeken over populaire programma's."

Wolfkamp was niet de enige: alle uitgeverijen die zich tot dan toe alleen op de hobby- en studieboeken hadden gericht, kwamen met titels over softwarepakketten als WordPerfect, dBase III, Lotus 1-2-3 en Symphony. De boeken over de 'commandotaal' — voor de meeste PC's, MS-DOS — zijn ook niet meer op de vingers van één hand te tellen. In de Verenigde Staten specialiseerden verschillende uitgeverijen zich op dit terrein, in Nederland is het er slechts één: gw boeken van Gijbert Hanekroot. "De markt is in feite nog oververzadigbaar," aldus de oprichter van deze jonge uitgeverij (1986).

HANDLEIDINGEN

Dat menige computerwinkel inmiddels iets weg heeft van een boekhandel, is terug te voeren op de onvolkomenheden aan de kant van de software-uitgeverijen. Kennelijk zijn softwareleveranciers niet in staat handleidingen samen te stellen waarmee de gebruiker makkelijk uit te voeten kan. De handleidingen mogen steeds uitgebreider worden, de meeste PC-gebruikers klagen over een slechte toegankelijkheid van de geboden informatie. De algemene grief is dat de gebruiker in smeltreinvart alle commando's te verwerken krijgt, en nergens een vraag beantwoord vindt. Daar komt nog bij dat voorbeelden in dit soort gebruiksaanwijzingen meestal achterwege blijven, wat het begrip evenmin bevordert.

De boeken voorzien in deze leemte. Ze laten het niet bij een opsomming, maar omschrijven de functie van het commando, geven aan wanneer zo'n commando handig kan zijn, werken met voorbeelden waarin de instructie een rol speelt en doen tips aan de hand voor het geval zich problemen voordoen. Ze sluiten doorgaans beter aan bij de gedachtenwereld van de PC-bezitter, die eerst wil uitkomen bij de juiste omschrijving van zijn probleem en dan pas toe is aan de daarbij behorende instructie-(reeks). Hanekroot: "De software-ontwikkelaar heeft vaak al zijn handen vol aan het programma zelf. De handleiding beschouwt hij meestal als sluitstuk: volledigheid is het enige criterium en dus werken de handleidingen alles succesvoller af. De charme van een boek is nu juist dat een auteur accenten kan leggen waar hij denkt dat de gebruiker een ruggesteuntje kan gebruiken."

Maar er is nog een oorzaak. Door het uitblijven van maatregelen tegen

de zogenaamde 'softwarepiraterij' neemt de behoefte aan gespecialiseerde boeken toe. Wie een bepaald programma illegaal kopieert, heeft op zijn minst een passende bedieningsinstructie nodig. Frans Wolfkamp schat dat 70 procent van de boekkopers illegale kopiisten zijn, en al wil Bob Passat van het Computercollectief zover niet gaan, "vast staat dat het er veel zijn". De tijden dat de softwarepiraat een complete handleiding onder het kopieerapparaat moest leggen zijn voorbij.

De software-uitgeverijen kunnen hierin blijkaar vrede mee hebben. Bedrijven die professioneel met de pakketten werken, kopen ze langs officiële weg omwille van de nazorg, die onder meer voorziet in een hotline in geval van problemen. En de meeste gebruikers van een programma als WordPerfect die nu over een illegale kopie beschikken, zo redeneert men, zouden het anders toch niet gekocht hebben. Die hadden dan hun toevlucht gezocht tot een goedkoop of vrij beschikbaar tekstverwerkingspakket. De softwareleveranciers lijken er zelfs steeds meer van uit te gaan dat een boek bijdraagt aan de naamsbekendheid van een pakket. Microsoft gaat daarbij zover naast de handleidingen ook zelf boeken over zijn verschillende pakketten op de markt te brengen. Andere software-uitgeverijen kiezen voor samenwerking met een boekenuitgeverij om het boek tijdig te laten verschijnen. Hanekroot gaat nog een stapje verder. Hij ziet in het zelf uitgegeven boek een toegevoegde waarde om populaire softwarepakketten te verkopen. GW Boeken biedt al zo'n bundeling van software en boek aan voor het 'kaartenbakprogramma' Reflex. Andere bundels volgen nog.

RACE TEGEN DE KLOK

De concurrentie op de snel groeiende markt is fel. In de strijd om de klant blijkt snelheid enorm belangrijk. Frans Wolfkamp constateerde twee jaar geleden al dat een periode van twee weken voor een hobbycomputerboek het verschil kon betekenen tussen top en flop. Dat is met het nieuwe genre computerboeken volgens hem nog steeds zo. "Ik weet vrijwel zeker dat wanneer we twee weken later zouden zijn geweest met ons *dBase III plus* boek, we duizend exemplaren minder zouden hebben verkocht." De kleine uitgever Stark-Texel — eveneens begonnen met hobbycomputerboeken — boekte te een aardig succes door als eerste een uitgave over de nieuwste versie van MS-DOS op de markt te brengen.

Volgens Wolfkamp is het uitgeven van een computerboek, nog afgezien van de race tegen de klok, steeds moeilijker geworden. Zo is het soms bijzonder lastig in te schatten welk softwarepakket een succes wordt en derhalve de produktie van een boek lucratief maakt. Daarnaast blijkt het vinden van de juiste auteurs een hele klus. Wolfkamp: "De programma's zijn dermate complex dat je echte specialisten nodig hebt. Je bent ook op zoek naar neerlandstal, die moeten letten op een verzorgd taalgebruik." Tijdigheid en kwaliteit zijn kennelijk zo moeilijk te verenigen, dat de verschillende fondsen — het zijne niet uitgezonderd — verschillende onvolgordige titels bevatten. Aperte taal fouten, gebrekkige vertalingen, onvolledigheid en onvoldoende onderzocht met de handleidingen kenmerken de groepproblemen van de laatste jaren. Wolfkamp heeft leergeld betaald en hij is niet de enige. Dit jaar geeft hij minder titels uit dan gepland.

Voor de in Nederland geproduceerde boeken bestaat internationaal trouwens redelijk veel belangstelling. Zo verschijnt *Werken met WordPerfect* door Henk Boeke binnenkort in een Duits- en een Franstalige versie. Deze uitgave van GW Boeken is met duizend exemplaren per maand momenteel het best verkopende computerboek in Nederland. De hobbycomputerboeken vinden alleen nog tegen dumprijzen hun weg naar het publiek. Voorlopig is dat probleem volgens de betrokkenen bij de PC-boeken niet aan de orde. Al worden de handleidingen wat beter en de PC's gebruiksvriendelijker, de mogelijkheden van de softwarepakketten nemen ook zieldoerend toe en vereisen dus meer toelichting. Het succesnummer van de Amerikaanse uitgeverij Que, een boek over het bekende rekenprogramma Lotus 1-2-3, bevestigt dat overduidelijk. De nieuwe druk van deze bestseller (meer dan een miljoen exemplaren) is bijna twee keer zo dik als de oorspronkelijke uitgave.

Computercollectief

FOTO: KLAS KOPPE

De veranderende opvatting over Abraham Kuiper

BIOGRAFIE

Kasparov. Hoog spel door Gary Kasparov 240 blz., Het Spectrum 1987, vertaling drs. Evert W. van der Poll (Child of change, Hutchinson 1987), 134,90 ISBN 90 274 1859 4

Hans Ree

De autobiografie van Gary Kasparov, de wereldkampioen schaken, is bijna gelijktijdig verschenen in het Engels, het Duits, het Frans, het Spaans en het Nederlands. Niet in het Russisch. Er staan veel dingen in die uit een Russische versie geschrapt zouden moeten worden. In alle landen waar het boek verscheen brachten weekbladen uitvoerige voorpublicaties. De verschijningsdatum was zorgvuldig gepland: vlak voordat in Sevilla de match tegen Karpov zou beginnen. Deze autobiografie is in de eerste plaats een strijdschrift, tegen Campomanes, de voorzitter van de wereldschaakbond, tegen Karpov en tegen de officials van de schaakbond van de Sovjet-Unie die hui tot aan dat van Karpov verbonden hadden. Hoe zou het ook anders kunnen. Afstandelijke reflexie op de gebeurtenissen uit een lang en bewegend leven kan van Kasparov niet verwacht worden. Hij is nog zo jong, 24 jaar pas. Het is waar dat bij hem het leven harder lijkt te gaan. Hij praat twee maal zo snel als een ander en hij heeft vele malen meer energie. Hij is wereldkampioen geworden, hij ageert in de schaakpolitiek en hij heeft een bond van grootmeesters opgericht. Nu heeft hij weer een dik boek geschreven, zijn derde sinds hij wereldkampioen werd. Het is overigens niet zo gemakkelijk uit te maken wat precies het aandeel van Kasparov in dit boek is. De oorspronkelijke Engelse versie, Child of Change, is tot stand gekomen in samenwerking met Donald Treford, de hoofdredacteur van de Observer. Wie heeft het nu opgeschreven? Treford denk ik. Er staan veel stukken in het boek die duidelijk door een niet-schaker geschreven zijn en de citaten die gegeven worden komen opvallend vaak uit de Britse pers.

BIJZONDER KIND
Treford heeft waarschijnlijk lange gesprekken met Kasparov gevoerd en er verder het een en ander omdraaien. Het procedé maakt dat de lezer zich vaak afvraagt wie er eigenlijk aan het woord is. Is het Kasparov die spreekt, of zijn het maar algemene wetenswaardigheden uit de encyclopedie? Zo vertelt bijvoorbeeld 'Kasparov' laten we de auteur van het boek voor het gemak maar zo blijven noemen — over de match tussen Karpov en Kortsjnoi in 1978 op de Filipijnen. De toon is typisch die van een ooggetuige. Onopzettelijk klettert de afschuwelijke regen op de daken, maandenlang; als je een kledingstuk een dag in de kast laat hangen is het beschimmeld. Maar Kasparov is daar helemaal niet geweest, het verslag is gebaseerd op wat Keene, Karpov en Kortsjnoi geschreven hebben en de toon van iemand die er bij was is hier volstrekt misplaatst. En wat doen uitvoerige beschouwingen over de 'schaakautomaten' uit de vorige eeuw en over de bevindingen van oude schaakpsychologen in een autobiografie van de wereldkampioen? Kennelijk heeft Treford die bij iedere schaker bekende verhalen voor het eerst gelezen en vond hij ze leuk genoeg om ze op te nemen in zijn boek.

Een woedend zondagskind GARY KASPAROV

Gary Kasparov werd op 13 april 1963 als Garik Weinstein in Bakoe geboren. Zijn vader stierf toen hij zeven jaar was. Hij werd daarna opgevoed in het huis van de ouders van zijn moeder en nam de naam van de familie van zijn moeder aan. De lezer leert het een en ander over de olieproductie van Bakoe en over de beschouwingen van de Engelse schrijver Laurens van der Post over het mediterrane karakter van deze stad. Gary Kasparov blijkt al gauw een bijzonder kind, dat voor alle vakken de hoogste cijfers haalt en net zo goed schrijver, diplomaat of musicus had kunnen worden als schaker. Maar zijn schaakcarrière vordert zo bliksemsnel dat er al gauw geen plaats meer is voor de gedachte aan een andere loopbaan. Als hij twaalf is wordt zijn naam voor het eerst in de westerse pers genoemd, door de Engelse journalist Leonard Barden: Gary Kasparov zou wel eens de volgende wereldkampioen kunnen zijn. Op zijn vijftiende speelt hij in het kampioenschap van de Sovjet-Unie. Hij wordt grootmeester, kandidaat-wereldkampioen, uitdager en, na 72 slopende partijen tegen Karpov, de jongste wereldkampioen aller tijden. Het is een succesverhaal met weinig tegenslagen, maar toch spreekt uit dit boek niet zozeer blijdschap als wel een verschrikkelijke woede tegen iedereen die hem de voet heeft willen dwarszetten. De visie van Kasparov op het complot dat tegen hem zou zijn gesmeed is zo langzamerhand uit tal van interviews bij bijna iedereen bekend. Na de nederlaag van Spasski tegen Fischer waren de schaakofficials van de Sovjet-Unie de wanhoop nabij. De enorme Sovjetschaakmachine had gefaald. De nieuwe man, Anatoli Karpov, kon hen redden. Toen Karpov wereldkampioen was geworden en ook nog de verrader Kortsjnoi had verslagen was zijn positie onaanvaardbaar geworden. Reizen, geld, de hulp van de sterkste spelers van de Sovjet-Unie, alles kon. En niet alleen

mocht Karpov zelf alles doen wat hij wilde, hij kon ook over het lot van anderen beslissen. Wie Karpov hielp werd zelf ook geholpen, met een functie in het bestuur van de schaakbond, met een baan als trainer, met aantrekkelijke buitenlandse reizen. En zoals het binnen de Sovjetschaakbond was, zo was het ook in de internationale schaakwereld. Voorzitter Campomanes hielp Karpov en hijzelf werd geholpen door de Sovjetschaakbond. Het was een idylle waarin geen plaats was voor een buitenstaander. Kasparov vertelt dat de hoge schaakofficial Krogius hem zei: "We hebben al een wereldkampioen en we hebben geen enkele behoefte aan een nieuwe. Wacht jij nog maar een tijdje af." Het is een heel overtuigend beeld, zo zal het zeker gaan zijn, maar de vraag blijft toch in hoeverre men echt geprobeerd heeft om Kasparov van het wereldkampioenschap af te houden.

HAZEN IN HET LICHT
In 1983 moet Kasparov een kandidaatmatch spelen tegen Kortsjnoi. Campomanes heeft Pasadena als plaats van handeling aangewezen. De Sovjetschaakbond weigert om onduidelijke redenen in Amerika te spelen en Kasparov sluit zich bij de weigering aan. Hij denkt dat de match wel ergens anders gehouden zal worden en te laat beseft hij het gevaar dat hij zonder spelen tot verliezer uitgeroepen zal worden en uit de strijd om het wereldkampioenschap verdwijnen zal. Hij wendt zich tot zijn streekgenoot Aljev, vroeger hoofd van de KGB in Azerbeidzjan, nu eerste partijsecretaris van deze republiek en op weg naar een hoge positie in de landspolitiek. Opeens wordt alles anders. De match komt toch nog tot stand, in Londen. Had de schaakbond echt geprobeerd Kasparov een loer te draaien? Dan zijn de officials wel heel gemakkelijk omgedraaid, ten koste van veel prestige-verlies en een enorme schadevergoeding van meer dan 200.000 dollar

aan de wereldschaakbond en aan de Amerikaanse organisatoren, die voor niets een match hadden georganiseerd. Kasparov kent geen twijfels. Hij heeft de vijand in het vizier, onder schot, als hazen in het licht van een autolamp stuiten ze uiteen. Verder in het boek wordt een vergelijkbare gebeurtenis beschreven. Nadat Campomanes de eerste match tegen Karpov heeft stopgezet geeft Kasparov een interview aan Der Spiegel waarin hij heftig tekeer gaat tegen Campomanes. Karpov en de Sovjetschaakbond. De officials zien hun kans, ze besluiten Kasparov een spelverbod op te leggen. Verbanning uit de schaakwereld, de dood. Kasparov ziet het aankomen, hij wendt zich tot een hoge partijgenoot, in dit geval Alexander Jakovlev, een van de nieuwe mannen van Gorbatsjov, tegenwoordig lid van het Politbureau. Kasparov schrijft: "Jakovlev begreep dat je je in de bereikings met het Westen niet kunt veroorloven Kasparov de grond in te boren". Jakovlev intervieneert en Kasparov krijgt geen straf, hij mag tegen Karpov spelen. Is het echt zo gegaan? Het zal wel, maar de politieke interventies waardoor de huid van Kasparov wordt gereed houden iets vaags en sprookjesachtigs. Boeven liggen op de loer, maar als puntje bij plaatje komt is er altijd de goede vorst, die toeziet dat rechtvaardigheid geschiedt. Al die vreselijke scheldpartijen op de mannen van het Brezjnevtijdperk, op Karpov en de schaakofficials, en de daarmee contrasterende ophef van de nieuwe leiders die openheid en democratie in hun vaandel voeren, hebben iets onaangenaams, omdat het zo duidelijk net datgene is wat het westerse publiek graag leest. Kasparov ziet zichzelf als een strijder voor het licht tegen de krachten van de duisternis, een representant van de nieuwe krachten in zijn land, maar hij schrijft het in een boek dat duidelijk alleen voor export is bestemd en besluit niet op deze manier in de Sovjet-Unie zou kunnen verschijnen en dat geeft zijn verheerlijking van de openheid iets vals. Kasparov wordt altijd 'openhartig' genoemd, maar hij lijkt zich in dit boek wel heel erg druk te maken om wat de mensen van hem zullen vinden. Te pas en te onpas worden schrijversnamen aangehaald, alleen maar om te laten zien dat hij geen

barbaar is en zich bezig houdt met 'leesstof van zeer hoog niveau', 'zware kost', 'een dikke pil over de oorsprong van de christelijke cultuur'. Hij luistert naar een liedje van Stevie Wonder en schrijft: "Maar het had net zo goed een klassiek stuk kunnen zijn, of een lied van Leonid zelf (zijn oom) of iets van Dave Brubeck of Charlie Parker".
GEEN HARD BEWIJS
Het meest oprettende deel van het boek is het hoofdstuk waarin Kasparov zijn secondant Vladimirov als verrader ontmaskert. Op het moment dat Kasparov in de laatste match tegen Karpov drie partijen achter elkaar verloren heeft worden op de kamer van Vladimirov aantekeningen van de gemeenschappelijke openingsanalyse gevonden. Opeens is alles duidelijk, Vladimirov geeft de geheimen van het Kasparov-kamp door aan de vijand. Hij wordt ontslagen, Kasparov geeft toe dat hij geen echt hard bewijs heeft maar het moet wel zo zijn, "hoe verklaar je anders drie nederlagen op een rij?". Het is een klassiek geval van de secondant die voor de tegenslagen van de meester moet boeten. Dat is vaker voorgekomen in de geschiedenis, maar nog nooit is een arme secondant van honderdduizenden gebrandmerkt. Vladimirov is de vijand en de vijand moet vernietigd worden. Hij kan zijn schaakcarrière wel vergeten, lijkt me.
Er komt geen aangenaam mens uit deze autobiografie naar voren, maar dat kon ook eigenlijk niet. Sosonko heeft er in deze krant al eens op gewezen dat het wereldkampioenschap niet meer iets voor aardige mensen is. De uitgeverij in de verschillende landen hebben zelf een titel voor het boek mogen uitkiezen. Zo werd het Engelse Child of Change in Duitsland Politisches Schach, in Frankrijk Et le fou devient roi, in Spanje Hijo de Cambio en in Nederland Hoog spel. De Nederlandse versie vertoont de sporen van het haastwerk dat voor deze internationale productie vereist was. Het wemelt van slordigheden en van verkeerd geschreven namen en de schakertermen hadden ook beter nog eens door een schaker kunnen worden nagekeken. De lezer wordt niet helemaal ernstig genomen door de producenten van dit boek.

T 10 P

DUITSLAND

De 'Sachbücher' toptien voor de Bondsrepubliek, zoals die wordt gepubliceerd in Buchreport en in Der Spiegel, ziet er deze week zo uit:

1. Robin Norwood: Wenn Frauen zu sehr lieben. Rowohlt. Amerikaanse huwelijks-therapeute over vrouwen die hun mannen altijd willen behagen. Al maanden in de toptien.
2. Helmut Schmidt: Menschen und Mächte. Siedler.
3. Lois Fischer-Ruge: Nadeschda heisst Hoffnung. Econ. Over het leven in de Sovjet-Unie.
4. Dagobert Lindlau: Der Mob. Hoffmann und Campe. Georganiseerde misdaad in Duitsland.
5. Dieter Kronzucker: Unser Amerika. Rowohlt. Duitse emigranten in Amerika.
6. Sebastian Haffner: Von Bismarck zu Hitler. Kindler.
7. Erich von Däniken: Wir alle sind Götterkinder. C. Bertelsmann.
8. Holmar von Dittfurth: Unbegreifliche Realität. Rasch und Röhrling. Verzamelde essays over het leven, "bedoeld om de ogen te openen voor de verborgen raadselen van de wereld".
9. Luciano de Crescenzo: Also sprach Bellavista. Diogenes Humor.
10. Ralph Giordano: Die zweite Schuld. Rasch und Röhrling.

De politieke geschiedenis van Duitsland is in eens doorgedrongen in de toptien. De memoires van oud-bondskanselier Helmut Schmidt, Menschen und Mächte, zijn als het ware uit het niets op plaats 2 terechtgekomen. Dat is niet verwonderlijk: de naam Helmut Schmidt wordt in dit land nog steeds met respect uitgesproken en de afgelopen maanden verscheen in het weekblad Stern een uitvoerige voorpublicatie-serie, die geregeld in andere media werd geciteerd. Wat op het eerste gezicht opvalt in het 600 pagina's tellende werkstuk, is dat de op 1 oktober 1982 door Helmut Kohl 'afgezette' Schmidt, zijn levensherinneringen louter als politicus schrijft; een privé-leven lijkt hij niet te hebben. De 'Mächte' waarover hij schrijft, zijn vooral de Sovjet-Unie, de Verenigde Staten en China. De 'Menschen' zijn de leiders van die landen, met wie Schmidt als kanselier te maken had. Hij betreurt het, zoals hij in vele redevoeringen de afgelopen jaren heeft gedaan, dat Europa naast drie andere machten niet de rol heeft weten te verwerven, die het naar zijn geschiedenis en naar zijn economische kracht verdient.

De tweede politieke nieuwkomer in

de toptien staat op nummer 6: Von Bismarck zu Hitler van Hitler-kenner Sebastian Haffner, de nu 80 jaar oude historicus en politiek journalist die eind jaren dertig naar Engeland uitweek en pas begin jaren zestig terugkwam naar Duitsland. Het Duitse rijk heeft in de duizendjarige Duitse geschiedenis slechts tachtig jaar bestaan en al bij de vestiging ervan is het mis gegaan. De oorzaken daarvan zijn naar Haffners mening niet te vinden in een bijzondere oorlogszuchtige mentaliteit die in Duitsland zou heersen. Ook de Pruisen zijn in Haffners ogen niet de schuldigen van de ondergang, terwijl zelfs Hitler's rol bij die ondergang wordt overdreven. Schuldig aan de 'ondergang' is de wat hij noemt 'ongelukkige grootte' van het land: te machtig voor de buurlanden afzonderlijk, maar niet groot genoeg om ze alle te beheersen. Zelfs als het niet had geprobeerd de leidende macht van Europa te worden, zou het Duitse rijk nog niet hebben overleefd. Daarin zit in zijn ogen een directe lijn van Bismarck naar Hitler.

Het derde boek over de Duitse geschiedenis, dat ineens in de toptien staat, op nummer 10: Ralph Giordano's Die zweite Schuld, dat als ondertitel heeft: 'Von der Last Deutscher zu sein'. Bijna veertig jaar zegt de in 1923 geboren Giordano - met een joodse moeder, die door het nazi-regime werd vermoord - aan het boek te hebben gewerkt. Nadat in 1982 het boek over zijn ervaringen in het Derde rijk verscheen (Die Bertinis), beschrijft hij nu de werkelijkheid van de Bondsrepubliek. Deze staat heeft duidelijk te kampen met verdringing van de ervaringen uit de jaren 1933 tot '45 ('de eerste schuld'). Men heeft vrede gesloten met de daders ('de tweede schuld'), als gevolg waarvan voormalige nazis weer op belangrijke posten terecht kwamen. Giordano wil de schuldloze kinderen 'immuniseren' voor de denk- en gedragsfouten van hun ouders en grootouders. Nieuw is ook het boek op nummer 7: Wir alle sind Götterkinder van Erich von Däniken. In 1968 kwam van Däniken met zijn eerste boek over buitenaardse wezens. Sindsdien zijn nog zeventien boeken van zijn hand over dat thema verschenen, met een oplage wereldwijd van 45 miljoen exemplaren. In dit boek bouwt hij voort op hetzelfde onderwerp, met deze keer als uitgangspunt het zeer omstrede onderzoek van de historicus Kamal Salibi die beweert dat het Beloofde land van de Israëlieten niet in Palestina maar in West-Arabië ligt. Däniken ontleent daaraan uiteindelijk de conclusie, dat het verspreid mens van buitenaardse oorsprong is.

Rob Meines

Nieuw bij Ambo

- G. Peter Hoefnagels: **Mensen, fraude en de staat**. Lukt de staat uit tot frauderen? 112 blz., f. 19,50.
- Annie G. Bijnoord: **Mama's zijn lief!** Een geval van kinder-mishandeling. Ambo.
- J. v.d. Lans: **H. Bodisco M.assinik Religieuze symbolen in de psychotherapie** 60 blz., f. 12,50 (ism KSGV/Nijmegen).
- C.E.M. Struyker Boudier: **In Godsnaam De Augustijnen, Carmelieten en Minderbroeders** Deel 3 van Wijsgerig leven in Nederland en België 1880-1980 368 blz., f. 49,50.
- Hans van der Ven: **Religie tussen Oost en West** Een reis naar India 88 blz., f. 17,50 (ism KSGV/Nijmegen).
- Geertje van Egmond: **Bodemloos bestaan** Over problemen met adoptiekinderen 184 blz., f. 27,50.
- Socialisties Feministische Teksten 10: Jubileumnummer 228 blz., f. 29,50.
- Peter Hebblethwaite: **Het Vaticaan** De kleinste grootmacht ter wereld 240 blz., f. 39,50.
- Huib Oosterhuis: **Hagepreken** 20 toespraken 104 blz., f. 18,50.
- Willard Gaylin: **Liefhebben** Een vurig pleidooi voor een herwaardering van de liefde als elementaire voorwaarde van het menselijk bestaan. Liefhebben kan het leven van velen fundamenteel veranderen. 240 blz., f. 29,50.

EEN DOMINEE DIE NOOIT VOORBIJGAAT

Vervolg van pagina 1
in een aantal stadia opgesloten raakte binnen de enge grenzen van de kuyperiaanse visie op wetenschap en samenleving. De eerste stap werd gezet met breuk van Kuypers en zijn gereformeerde achterban met het hervormde kerkverband, de 'Doleantie' van 1886. De tweede stap volgde, in de slotjaren van de negentiende eeuw, toen Kuypers, die geen sterke leiders naast zich dulde, zijn vriend en geestverwant jhr. mr. A.F. de Savornin Lohmann (1837-1924) langs slinkse weg zijn professoraat aan de VU wist te ontnemen. De geschiedenis van deze verwijdering, waardoor Kuypers zijn alleenheerschappij vestigde maar Lohmann zijn morele superioriteit bewees, laat zich nog altijd niet zonder pijn in het hart lezen. Als oud-bibliothecaris komt Stellingwerff echter het meest op dreef waar hij over Kuypers boeken kan schrijven. Zo ook in *Geboekt in eigen huis*, uitgegeven ter gelegenheid van zijn afscheid van de VU. Daarin geeft hij een aanschouwelijke uiteenzetting over Kuypers boekenbezit en over de geheimzinnige studeerkamer aan de Prins-Hendrikkade, waarin dit zich bevond. "Over iedere publicatie van Kuypers is wel iets merkwaardigs op te merken," weet Stellingwerff. Toen Kuypers bijvoorbeeld bij een heruitgave van het werk van de 16de-eeuwse Poolse reformator Johannes a Lasco een tekst niet in het oorspronkelijke Latijn kon vinden, stelde hij deze zelf op, op basis van een latere, Nederlandse vertaling. "Kuypers werkte zeer grondig, maar als hem dat niet gelukte, zag hij er niet tegen op het verleden een handje te helpen".

Kuypers als student omstreeks 1860

BRIEVEN

- LAWRENCE**
In de inleiding van de boekbespreking 'Een lichtgewicht op de toppen van de onvrede' stelt de schrijver, de heer Paul Marijnus: "... Henry Williamsom... deed in 1939 een dwaze poging samen met Lawrence of Arabia de wereldvrede te redden". Ik vraag mij af hoe dit in zijn werk is gegaan; immers: Lawrence stierf op 19-5-1935 te Clouds Hill, Dorset, ten gevolge van een motorongeluk (aldus de Encyclopaedia Britannica).
- J. Fastner Zoetermeer
Naschrift Paul Marijnus:
U hebt gelijk; in feite maakte Lawrence's dood een einde aan Williamsom's vredespogingen.
- KIERKEGAARD**
In zijn bespreking van A History of Western Philosophy door D.W. Hamlyn (NRC-Hbd 26 september jl.) zegt Gerard de Vries: "Zonder blikken of blozen schrijft Hamlyn aan Socrates een 'Kierkegaardian view' toe". Deze schandaad wordt breed uitgemeten en Hamlyn krijgt als een schooljongen op zijn falie. Maar Hamlyn hoeft niet te blozen want hij zegt niet wat De Vries hem toedicht. Wat is het geval? Kierkegaard schreef een dissertatie over Socrates. Hamlyn heeft die kennelijk gelezen en constateert dat zijn eigen interpretatie van Socrates overeenstemt met die van Kierkegaard, met de 'Kierkegaardian view'. Gewoon niet goed gelezen.
- J. Tielens Amsterdam
Robbert J. Bron Groningen